

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра екології

Дипломна робота
бакалавра

з теми: **«Моніторинг землекористування природно-заповідного фонду
Дунаєвецького району Хмельницької області»**

Виконав: студент 4 курсу
Ес011-В16 групи
Островський Богдан Володимирович

Керівник:

Любинський Олександр Іванович

доктор сільськогосподарських наук,
професор

Рецензент:

Семерня Оксана Миколаївна,

доктор педагогічних наук, доцент

Кам'янець - Подільський – 2020 року

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ПЗТ - природно-заповідні території

ПЗО- природно-заповідні об'єкти

ПЗФ -природно-заповідний фонд

ПЗ- природний заповідник

БЗ- біосферний заповідник

НПП- національний природний парк

РЛП - регіональний ландшафтний парк

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	2
Вступ.....	4
РОЗДІЛ І. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	8
1.1. Правові аспекти використання земель природо-заповідного фонду.....	8
1.2. Структура та завдання природно-заповідного фонду України.....	15
1.3. Природно-заповідний фонд України: стан та перспективи розвитку ..	25
РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ	37
2.1. Характеристика умов проведення досліджень	37
2.2. Оцінка землекористування природно-заповідного фонду	39
2.3. Техніка безпеки на території природно-заповідного фонду	41
РОЗДІЛ 3. МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ	45
3.1. Особливості природно-заповідного фонду Хмельницької області	45
3.2. Якісна та кількісна характеристика природно-заповідного Дунаєвецького району	50
3.4. Методичні аспекти удосконалення оцінки земель природно-заповідного фонду	55
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	62

Вступ

Лише природні території, що знаходяться під особливою охороною держави, здатні забезпечити екорівновагу, компенсувати перетворення природних комплексів людиною і зберегти частину дикої природи для її подальшого самовідтворення. Заповідання цінних природних територій – це свідчення нашого піклування про майбутні покоління. Тому створення природоохоронних територій є важливою складовою національного природоохоронного законодавства України, а також міжнародних документів у галузі охорони навколишнього природного середовища. Природоохоронні вимоги в країнах Європейського Союзу значно вищі, ніж в Україні, тому розвиток мережі природоохоронних територій є важливою частиною євроінтеграції України.

Однією із відправних точок розвитку міжнародного законодавства з питань збереження різноманіття рослин і тварин в контексті сталого розвитку та, зокрема, шляхом формування системи природоохоронних територій, була Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку – Саміт Землі у Ріо-де-Жанейро у 1992 році. У результаті було прийнято п'ять підсумкових документів, особливе значення серед яких має Конвенція про охорону біологічного різноманіття, яка підкреслює, що збереження біорізноманіття є спільною справою для всього людства. Конвенція про біорізноманіття, сторонами якої є 193 країни світу, на своїй конференції в Японії у 2010 році поставила завдання (Цілі Аічі) створити до 2020 року систему природоохоронних територій на площі 17 % суходолу та 10 % морських акваторій, для чого було розроблено Стратегічний план збереження біорізноманіття на 2011 – 2020 роки. Створення природоохоронних територій також передбачено іншими, діючими в Україні міжнародними конвенціями і угодами, а саме: ст. 2 Конвенції про водно-болотні угіддя міжнародного значення, головним чином як середовища перебування водоплавних птахів

(Рамсарська конвенція), ст. 4 Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), ст. 2 Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція), ст. 5 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини⁷ (Конвенція про всесвітню спадщину), ст. 4 Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція), ст. 4 Протоколу про охорону біорізноманіття Конвенції про захист Чорного моря від забруднення (Чорноморська конвенція), Програма ЮНЕСКО “Людина і біосфера”. Сучасні підходи Європейського Союзу у визначенні природоохоронних територій окреслені Директивою Ради 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 р. про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни, із змінами і доповненнями, внесеними Директивами 97/62/ЄС¹⁰, 2006/105/ЄС та Регламентом 2003/1882/ЄС (Оселищна директива) і Директивою 2009/147/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 листопада 2009 р. про захист диких птахів (Пташина директива).

Землі природно-заповідного фонду України становлять окрему категорію земель. За ст. 43 Земельного кодексу України вони визначаються як ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об’єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об’єктів природно-заповідного фонду.

Актуальність теми полягає в тому, що питання охорони земель природо– заповідного фонду України як частина особливо цінних земель потребує більш детального вивчення. Нині у науковій літературі констатується, що розвиток природно-заповідного законодавства в Україні свідчить про те, що метою заповідання перестає бути лише збереження унікальних та типових природних комплексів та об’єктів, збереженню та охороні підлягає також біорізноманіття; території та об’єкти природно-заповідного фонду розглядаються як складова світової системи особливо охоронюваних природних об’єктів, як основні природні елементи екологічної

мережі [27]. Значний внесок у розробку цієї тематики здійснили В.І. Андрейцев, Г.І.Балюк, С.Б. Гавриш, А.П. Гетьман, О.А. Валевська, В.І. Гетьман, В.В. Носік, П.О. Канаш, О.М. Ковтун, П.Ф. Кулинич, В.І. Семчик, Д.В.Ришкова, Ю.С.Шемшученко, М.В. Шульга та інші дослідники.

Мета – проаналізувати динаміку природно-заповідного фонду Дунаєвецького району Хмельницької області, його геопросторові особливості, оцінити стан сучасної екологічної мережі й визначити пріоритетні напрями її розвитку, розглянути питання охорони даних земель. Для досягнення поставленої мети в процесі виконання роботи виконували такі **завдання**:

- проаналізувати динаміку природно-заповідного фонду Дунаєвецького району Хмельницької області, його геопросторові особливості;
- оцінити стан сучасної екологічної мережі й визначити пріоритетні напрями її розвитку;
- розглянути питання охорони земель природно-заповідного фонду Дунаєвецького району Хмельницької області.

Об’єкт дослідження: землі природно-заповідного фонду Дунаєвецького району Хмельницької області

Предмет дослідження: стан та динаміка природно-заповідного фонду Дунаєвецького району Хмельницької.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовували теоретичні методи: збору та опису фактів, аналізу (співставлення, порівняння, класифікації, впорядкування, систематизації), експрес-методи.

Наукова новизна. Аналіз теоретичних основ ефективності використання земель природно-заповідного фонду дозволив розкрити сутність поняття, а також особливості їх використання.

Практичне значення полягає у проведенні моніторингу земель природно-заповідного фонду та розробці шляхів підвищення ефективності їх використання.

Апробація. Основні положення і результати досліджень обговорені й одержали схвалення на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2019-2020 навчальному році.

Структура роботи і обсяг роботи. Робота викладена на 68 сторінках друкованого тексту та складається з вступу, 3 розділів, кожен з яких послідовно висвітлює поставлені завдання, висновків, списку використаних джерел, який містить 62 найменування.

ВИСНОВКИ

1. Основу природно-заповідного фонду області становлять об'єкти різних категорій: національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища зі збереженням природних угруповань та ландшафтів. До окремої категорії можна віднести парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендрологічні парки, зоологічні парки та ботанічні сади. На сьогоднішній день в структурі природно-заповідного фонду області нараховується 522 об'єкти загальною площею 328467 га. Показник заповідності становить 14,8 % загальної території області.

2. У Дунаєвецькому районі із 26 об'єктів ПЗФ лише 4 (15,4%) мають статус загальнодержавного значення та 22 (84,6%) – місцевого значення, за площею, відповідно 297,2 га (18,1%) та 1347,62 (81,9%).

3. Об'єкти і території ПЗФ належать всього до 4 категорій, майже всі місцевого значення, зокрема за площею виділяються заказники місцевого значення 1275,4 га (77,54%). Слід відміти, що значною є кількість пам'яток природи місцевого значення – 13, але за площею лише 63,22 га (3,84%).

4. Розрахунок мінімально необхідної та оптимальної площі природно-заповідного фонду для Дунаєвецького району показав, що система ПЗТ потребує значного розширення.

5. Розрахунок критеріїв значущості ПЗФ за Ю.М. Грищенко показав, що відсоток заповідності території- 1,37, відсоток суворої заповідності – 0, ступінь розчленованості (інсуляризованості) природно - заповідних територій- 0,36, значну роль в загальній території, що охороняється, відіграють більші ділянки, що мають екологічну стабільність.

6. Оцінка стану територій природно-заповідного фонду Дунаєвецького району Хмельницької області, у відповідності до запропонованої Стандартизованої світової експрес-методики RAPRAM, дасть можливість комплексно з'ясувати їх реальний стан, розробити рекомендації щодо оптимізації структури управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієнко Т.Л., Попович С.Ю., Парчук Г.В., Гавриленко В.С., Прядко О.І., Коротченко І.А., Демченко В.П. Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків: Метод. посіб. / Під ред. д-ра біол. наук, проф. Т.Л. Андрієнко. – Київ: Академперіодика, 2002. – 103 с.
2. Берг Л.С. Географические зоны Советского Союза. – М.: Государственное издательство географической литературы, 1947. – 397 с.
3. Борейко В. Е. Заповідники України без гламура. Мониторинг порушень заповідного режиму 2003—2013. / В. Е. Борейко, А. О. Паламарчук // Мат. незалежного дослідження. — К.: КЭКЦ, 2014. — 128 с.
4. Валецька О.А. Правова охорона довкілля та природних ресурсів Азово-Чорноморського басейну: автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.06 «земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / О.А. Валецька. – К., 2009. – 17 с.
5. Вершинин В.В., Хуторова А.О., Халатов В.Ю. Ландшафтоведение. Учебное пособие. – Москва: ГУЗ, 2009. – 112 с.
6. Гетьман В. Скарби природи України: реальне і бажане // Персонал. 2006. №12.
7. Гетьман В.І. Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідного фонду / В.І. Гетьман // Заповідна справа в Україні / Під загальною редакцією М.Д. Гродзинського і М.П. Стеценка. – К. : Географіка, 2003. – С. 162 – 175.
8. Гетьман В.І. Теоретико-методичні питання визначення рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних територій / В.І. Гетьман // Екологічний вісник. – 2004. – № 1-2. – С. 7-8.
9. Гриневецький В.Т. Природоохоронне ландшафтознавство: наукові засади, потреби і передумови розвитку в Україні / Укр. геогр. журн. – 2004 – № 3 – С. 44-50.

10. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. Том 2. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 503 с.
11. Держземагентство: встановлення на місцевості меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду продовжується // Державне агентство земельних ресурсів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dkzr.gov.ua/terra/control/uk/publish/article?art_id=117453&cat_id=20657.
12. Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними / Б.Г. Проць, І.Б. Іваненко, Т.С. Ямелинець, Е. Станчу. – Львів: Гриф Фонд, 2010. – 92 с.
13. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» від 22 березня 2001 р., № 2333-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 28. – Ст. 135.
14. Закон України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 року № 161- XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 46-47. – Ст. 280.
15. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України» від 21 грудня 2010 року N 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
16. Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р., № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
17. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., № 1264- XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
18. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р., № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 34. – Ст. 502.
19. Заверуха Б. В. Флора Вольно-Подолії и ее генезис / Б. В. Заверуха // – К.: Наук. думка, 1985. – 192 с.
20. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р., № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. - № 31. – Ст. 241.

21. Заповідні ліси України / Національна екомережа та природно-заповідний фонд України // Ред. О. М. Байрак. – К. : Дивосвіт, 2014 – 42 с.
22. Зелена книга України / під загальною редакцією члена– кориспондента НАН України Я. П. Дідуха – К. : Альтерпрес, 2009. – 448 с.
23. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001, № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
24. Иванов А.Н., Кончиц М.В. Представленность ландшафтного разнообразия России в сети ООПТ / Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии. – 2009. – Т.18. – № 2. – С. 5-10.
25. Іваненко І.Б., Гетьман В.І. Про управління рекреаційною діяльністю у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду / Зб. методичних матеріалів з питань рекреаційно-туристичної діяльності на територіях природно-заповідного фонду. – 2011. – 271 с.
26. Ковальчук І.П., Іванов Є.А., Свідерко І.Б. Географічні особливості територіального розподілу об'єктів природно-заповідного фонду Львівської області // Наук. вісник Укр. держ. лісотехнічного ун-ту, 2004. – Вип. 14.8. – С. 51-62.
27. Ковтун О.М. Система природно-заповідного законодавства України /О.М. Ковтун //Вісник академії адвокатури. – 2009. – №2(15). – С. 43-49.
28. Кравців В. С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В. С. Кравців, Л. С. Гринів, М. В. Копач, С. П. Кузик // Наукове видання. – Л. : НАН України. – ІРД НАН України. – 1999. – 78 с.
29. Леса и изменения климата в Восточной Европе и Центральной Азии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/docrep/014/k9589r/k9589r00.pdf>
30. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України: Підручник. – К.: «Знання», – 2005. – 511 с.
31. Методичні рекомендації щодо визначення максимального рекреаційного навантаження природних комплексів і об'єктів у межах природно-заповідного фонду України за зонально-регіональним розподілом /

Держ. служба заповід. справи Мінекоресурсів України, Наук, центр заповід. справи Мінекоресурсів України. – К.: 2003. – 43 с.

32. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Положень про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України» від 6 липня 2005 р., № 245 // Офіційний вісник України. – 2005. - № 31. – Т. 2. – Ст. 648. – Ст. 1913.

33. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2010 році. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2011. – 254 с.

34. Національна доповідь про стан формування національної 160 екологічної мережі України за 2006-2010 роки. – Херсон : Гринь Д.С., 2012. – 200 с.

35. Національний атлас України / Гол. ред. Л.Г.Руденко. – К.: ДНВП «Картографія», 2007. – 440 с.

36. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Національного атласу України Л. Г. Руденко; голова ред. кол. Б. Є. Патон. – К. : ДНВП «Картографія», 2007. – 435 с.

37. Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи європейського союзу / Ред. О.О. Кагало, Б.Г. Проць - Львів: ЗУКЦ, 2012. – 277 с.

38. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: докт. біол. наук, проф. Т. Л. Андрієнко, канд. біол. наук М. М. Перегрим. – К. : Альтерпрес, 2012. – 148 с.

39. Патрушева Л.І. Ландшафтознавчі основи оптимізації природно-заповідного фонду Миколаївської області / Автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2007. – 20 с.

40. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим на

період до 2017 року» від 30 серпня 2007 р., № 1067 // Офіційний вісник України. – 2007. - № 72. – С. 12. - Ст. 2699.

41. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку морського берега Криму на 2006-2016 роки» від 22 серпня 2005 р., № 789 // Офіційний вісник України. – 2005. - № 34. – С. 124. – Ст. 2063.

42. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів від 10 липня 1998 р., № 1057 // Офіційний вісник України. – 1998. - № 28. – С. 77.

43. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / А.М. Маринич, В.М. Пащенко, П.Г. Шищенко. –К. : Наук. думка, 1985. – 224 с.

44. Реймерс Н. Ф. Природопользование / Н. Ф. Реймерс. – М., 1990. – 673 с.

45. Рекреаційне і заповідне природокористування. Зб. наук. праць. – Тернопіль : СМП «Тайп». – 2012. – 104 с.

46. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року» від 8 лютого 2006 р., № 70 – р // Офіційний вісник України. – 2006. - № 6. – С. 80. – Ст. 315.

47. Статистичні дані Міністерства екології та природних ресурсів на поч. 2013 р.

48. Управління землекористуванням: підруч. [для студ. і викладачів вищ. навч. закл. III-IV рівнів акредитації] / [В.В. Горлачук, О.М. Гаркуша, В.Г. В'юн, В.В. Мельніченко, І.М. Песчанська, Д.М. Демченко]; за заг. ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв: Вид-во «ЛПОН», 2006. – 376 с.

49. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники / Колектив авторів під ред. В. А. Онищенка і Т. Л. Андрієнко. – К. : Фітосоціоцентр, 2012. – 406 с.

50. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.2. Національні природні парки / Колектив авторів під ред. В. А. Онищенко і Т. Л. Андрієнко. – К. : Фітосоціоцентр, 2012. – 580 с.
51. Хвесик М.А. Економіко-правове регулювання природокористування / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський. – Київ: Кондор, 2004. – 524 с.
52. Царик Л. П. Географічні засади формування і розвитку природоохоронних систем Поділля: концептуальні підходи, практична реалізація. Монографія / Л. П. Царик – Тернопіль : «Підручники і посібники», 2009. – 320.с.
53. Царик Л. П. Національні природні і регіональні ландшафтні парки як функціональні складові природоохоронних і рекреаційних систем України. / Л. П. Царик, П. Л. Царик // 164 Україна: географія цілей та можливостей. Збірник наук. праць. – Н. : ФОП «Лисенко М. М.», 2012. – Т. 1. – С. 342-346.
54. Царик Л. П. Природні рекреаційні ресурси / Л.П. Царик, С. Р.Новицька // Природні умови та ресурси Тернопільщини. – Тернопіль : ТзОВ «Тернограф», 2011. – С. 325-378.
55. Царик Л. П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки і аналізу (на прикладі Тернопільської області) / Л. П. Царик, Г. В. Чернюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. – 188 с.
56. Царик П. Л. Регіональна екомережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області) / П. Л. Царик. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ, 2005. – 172 с.
57. Царик П. Л. Щодо функціонально-планувальної мережі елементів регіональної туристсько-рекреаційної системи / П. Л. Царик, Л. П. Царик // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. – Тернопіль : СМП «Тайп», 2014. – №1. – С. 139-145.
58. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Михалевич О.А. Ємельянов І.Г. Деякі теоретичні проблеми охорони природи // Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття: матеріали наукової конференції, присвяченої 75-

річчю Канівського природного заповідника (Канів, 8-10 вересня 1998 р.). – Канів, 1998. – С. 24-26.

59. Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними / Б.Г. Проць, І.Б. Іваненко, Т.С. Ямелинець, Е. Станчу – Львів: Гриф Фонд, 2010. – 92 с.

60. Стан навколишнього природного середовища Хмельницької області у 2017 році / Хмельницька обласна державна адміністрація.

URL: <http://file.menr.gov.ua/publ/regobl01/dpsir/Hmeln/KM.htm> (дата звернення 10.05. 2019)

61. Оцінка значущості мережі природно-заповідного фонду за методикою Ю.М. Грищенко-2001.-8с.

62. FAQ – Biosphere Reserves? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unesco.org/mab/doc/faq/brs.pdf>